

Обставини справи

Справа стосувалася засудження заявника та призначення йому покарання у вигляді 23 років позбавлення волі за низку злочинів, зокрема й насильницьких, учинених організованою злочинною групою. Частина обґрунтування національних судів щодо цього спиралася на показання співобвинувачених (спільників), які стали свідками сторони обвинувачення після укладення угоди про визнання їх винуватості. Засудження заявника проголошувалося тим самим судом у складі трьох суддів, який ухвалив рішення про затвердження угод по визнання винуватості. Ця колегія суддів визнала, що ці засудження були складовою частиною кримінальної справи заявника.

Заявник був членом організованої групи середньої ланки, що діяла у Словаччині. У 2012 році його та дев'ятьох членів групи було звинувачено у створенні, плануванні та підтримці злочинної діяльності, а також у вчиненні низки насильницьких злочинів. Щодо восьми осіб було відокремлено провадження, адже вони вирішили укласти угоди про визнання винуватості. Ці угоди були затверджені судом у складі колегії з трьох суддів Спеціалізованого кримінального суду у 2012 та 2013 роках. Вісім осіб були визнані винними, їм було призначено покарання у вигляді позбавлення волі з мінімальним обґрунтуванням.

В угодах про визнання винуватості та рішеннях про їх затвердження були зроблені посилання на заявника (чиє ім'я було зазначено в останніх), зокрема з різними деталями.

Спеціалізований кримінальний суд у 2013 році визнав заявника винним за всіма пред'явленими обвинуваченнями й призначив покарання у вигляді 23 років позбавлення волі. Колегія складалася з тих самих суддів, що ухвалювали рішення у справах спільників. Двоє спільників відмовилися давати показання, хоча досудові показання одного з них були занесені до протоколу. Засудження за результатами угод про визнання винуватості становили «фактичну та однорідну частину розглядуваної справи» судом в його обґрунтуванні. До цього обґрунтування також входили показання шести спільників заявника, документальні докази та висновки експертів. Суд підкреслив, що показання свідків здебільшого були отримані від осіб, які стали свідками обвинувачення, проте, в принципі, ці докази не можуть ставитися під сумнів лише на основі цього факту. В цій справі такі інкримінувальні докази підкріплювалися іншими (хоч і побічними) доказами та превалювали над показаннями свідків сторони захисту.

Пізніше заявник подав апеляційну, касаційну й конституційну скарги, проте безуспішно. Конституційний суд у своєму обґрунтуванні вказав на принцип субсидіарності й рішення ЄСПЛ.

Посилаючись на статтю 6 Конвенції, заявник скаржився на відмову в розгляді його справи незалежним судом і порушення презумпції невинуватості.

Оцінка Суду

Не заперечується, що заявника судив той самий суд першої інстанції, який раніше засудив його співучасників за злочинні дії, вчинені спільно з ним, і що, надаючи кваліфікацію цим діям, суд першої інстанції також посилався на участь заявника в них.

З огляду на це ЄСПЛ насамперед зауважує, що судова палата, про яку йдеться, складалася виключно з професійних суддів, які, як слід вважати, мали вищу кваліфікацію, були більш підготовленими та для яких розгляд таких справ був більш звичним порівняно з народними засідателями, щоб відмовитися від свого досвіду та висновків із попереднього судового розгляду щодо співучасників заявника (див. справу Менг проти Німеччини, згадану вище, §§ 51 і 55).

На цьому етапі ЄСПЛ зазначає, що на відміну від таких справ, як Менг проти Німеччини, вирoki співучасникам заявника не ґрунтувалися на оцінці доказів проти них чи когось іншого. Фактично вони ґрунтувалися на угодах про визнання винуватості, згідно з якими співучасники заявника визнали свою вину у злочинах, чітко визначених у цих угодах. Однак що стосується конкретних обставин цієї справи, ЄСПЛ не вважає цю відмінність вирішальною із двох підстав.

По-перше, хоча у сфері дії Конвенції є різні моделі процедур й угод про визнання винуватості, у Словаччині діє система, в якій угоди про визнання винуватості процесуально ведуть до обвинувального вироку (див. Нацвлішвілі та Тогонідзе проти Грузії, № 9043/05, §§ 62–75, ЄСПЛ 2014 (витяги)). Як видно з обставин, а також із застосовуваних положень законодавства, угоди про визнання винуватості затверджуються судом у формі оприлюдненого судового рішення (див. пункт 27 вище), а їх резолютивна частина формулюється так само, як у звичайних обвинувальних вироків, зокрема щодо висновку про те, що, вчинивши фактично визначену дію (або бездіяльність), обвинувачена особа вчинила відповідне правопорушення. Що стосується фактичного обсягу судового розгляду щодо угоди про визнання винуватості, то ЄСПЛ відзначає певну невідповідність між позицією, зайнятою судами у справі заявника та Урядом, з одного боку й застосованими нормами права з іншого. Зокрема, суди та Уряд стверджують, що під час затвердження судом угод про визнання винуватості співучасників заявника не було оцінено нічого, крім їх законності та справедливості (див. пункти 22 та 44 вище). Однак, як убачається, норми щодо меж оцінювання заяви про затвердження таких угод передбачають, що суд, який розглядає заяву, повинен здійснити це оцінювання в більш широкому контексті матеріального та процесуального права та фактичних обставин справи (див. пункт 8 вище).

По-друге, ЄСПЛ зазначає, що рішення, якими затверджено угоди про визнання винуватості співучасників заявника, містили детальний фактичний опис їхніх злочинів, включно з роллю заявника в них як співучасника, тоді як точний фактичний опис деяких їхніх злочинних дій був тотожний точному фактичному опису приписуваних йому злочинних

дій. Хоча ці рішення не містять жодного окремого висновку про вину заявника як таку (див. також пункти 27 і 28 вище), їх слід розглядати у світлі елементів складу злочинів, про які йдеться, зокрема: створення, планування діяльності та утримання злочинного угруповання, що передбачає узгоджені злочинні дії спільних виконавців. Таким чином, засудження співучасників заявника в цих злочинах на основі наданого ними опису їхніх злочинних дій, що містив точне фактичне визначення конкретної ролі заявника в них, в принципі, могло викликати сумніви щодо того, чи не було передчасно вирішено питання про наявність усіх необхідних елементів складу злочину в його діях для визнання його винним у скоєнні кримінальних правопорушень, про які йдеться (див. справу Менг, цит. вище, § 48, із додатковими посиланнями).

Посилання на заявника та на його дії може спричинити необхідність захисту його права вважатися невинуватим. ЄСПЛ усвідомлює, що будь-яке можливе порушення цього права могло мати місце насамперед у провадженні щодо співучасників заявника і що немає жодних вказівок на те, що заявник оскаржував це будь-яким чином. Проте можливе порушення пов'язане більше із судовим розглядом щодо самого заявника через те, що суд установив / розпізнав його особу, а також через той факт, що, як визнав сам суд, вирокі щодо співучасників заявника були частиною справи проти нього і бралися до уваги як такі (див. пункт 18 вище).

ЄСПЛ повторює, що принцип презумпції невинуватості буде порушено, якщо судові рішення чи твердження посадової особи щодо обвинуваченого у кримінальному правопорушенні відображає думку про те, що він винний, до того, як вина цієї особи буде встановлена відповідно до закону. Необхідно принципово розрізняти твердження про те, що хтось лише підозрюється у скоєнні злочину, і чітку заяву, що особа вчинила відповідний злочин за відсутності остаточного обвинувального вироку. У зв'язку із цим ЄСПЛ наголошує на важливості добору слів державними службовцями в заявах, які вони роблять до того, як особа була визнаною винною у вчиненні певного злочину. Незважаючи на те, що в цьому аспекті використання мови має вирішальне значення, ЄСПЛ також зауважує, що те, чи порушує заява посадової особи принцип презумпції невинуватості, має визначатися в контексті конкретних обставин, у яких була зроблена оскаржувана заява. Навіть використання деяких невдалих висловів може не мати вирішального значення, якщо враховувати характер та контекст конкретного провадження (див. Караман проти Німеччини, № 17103/10, § 63, 27 лютого 2014 року, з додатковими посиланнями).

ЄСПЛ було визнано, як і більш широко в європейському правовому полі, що у складних кримінальних провадженнях за участю кількох осіб, які не можуть бути судимі разом, посилання суду першої інстанції на участь третіх осіб, які згодом можуть бути судимі окремо, може бути необхідним для оцінки вини підсудних. Також ЄСПЛ визначив, що кримінальні суди зобов'язані якомога точніше й чіткіше встановити обставини справи, що мають значення для оцінки юридичної відповідальності обвинуваченого. Окрім того, прості

звинувачення чи підозри не можна вважати встановленими фактами. Це також стосується фактичних обставин, пов'язаних з участю третіх осіб, але при необхідності наведення таких фактичних обставин суд повинен уникати надання більшої кількості інформації, ніж це необхідно для оцінки юридичної відповідальності обвинувачених у судовому розгляді (див. Караман проти Німеччини, цит. вище, § 64; див. також рішення Суду ЄС у справі АН та інших (презумпція невинуватості), § 44, цит. вище в пункті 34). ЄСПЛ також установив, що навіть у випадку, коли закон прямо встановлює, що жодних висновків про винуватість особи не може бути зроблено у кримінальному провадженні, в якому вона не брала участі, судові рішення мають бути сформульовані таким чином, щоб можна було уникнути будь-яких передчасних висновків про вину третьої особи, аби не поставити під загрозу справедливий розгляд обвинувачень у наступному окремому кримінальному провадженні (див. справу Караман проти Німеччини, цит. вище, § 65; і рішення Суду ЄС від 18 березня 2021 року у справі Пометон проти Комісії, C-440/19, EU:C:2021:214, § 63).

Повертаючись до обставин цієї справи, з огляду на характер злочинів, пов'язаних з організованою злочинністю, у яких були обвинувачені співучасники заявника, і враховуючи те, що злочин створення, планування діяльності та утримання злочинного угруповання міг бути вчинений лише спільно з іншими, безсумнівно, що посилатися на третіх осіб було необхідним для встановлення фактичної ролі у злочинних діях судимих осіб для вирішення їхніх справ.

Що стосується рівня деталізації, що міститься в посиланнях у рішеннях щодо співучасників заявника на іншого злочинця, їх співучасника, який має особливий статус в угрупованні та роль у конкретних переслідуваних діях чи бездіяльності, ЄСПЛ вважає сумнівною необхідність встановлення особи заявника. Адже може здатися, що вирішальним аспектом у здійсненні юридичної кваліфікації дій чи бездіяльності, що переслідуються, була загальна закономірна присутність іншого злочинця, співучасника, з певним статусом або роллю, а не індивідуальна присутність конкретної особи (див. справу Караман проти Німеччини, цит. вище, § 64). Однак ЄСПЛ вважає, що він не покликаний дати остаточну відповідь на це питання, оскільки, навіть якщо припустити, що це було справді необхідно, з причин, викладених вище, посилання на заявника та його дії в рішеннях щодо його співучасників не можуть бути визнані сформульованими таким чином, щоб уникнути будь-якого попереднього (навіть лише неявного) висновку щодо його вини (див. там само, § 67).

Зазначені посилання жодним чином не були сформульовані так, щоб вказувати на те, що на той момент заявник був лише обвинуваченим і переслідувався в окремому кримінальному провадженні. Водночас жодне таке формулювання чи будь-яке інше пояснення щодо того, що його вину не було встановлено в законний спосіб, не фігурує ні в мотивувальній частині вироків, якими засуджено співучасників заявника, ні будь-де ще (див. рішення Суду ЄС у справі А.Х. та інші (презумпція невинуватості), цит. вище в пункті 34).

Справді, у вироках, якими засуджено співучасників, на заявника здійснюються посилавання лише за його ініціалами та під псевдонімом. Однак, як також зазначено в об'єднувальному рішенні (див. пункт 29), очевидно, що суд першої інстанції був чудово обізнаний про його особу. Більше того, що ще важливіше (оскільки точне встановлення фактичних обставин щодо злочинних дій заявника ідентичне обставинам злочинних дій співучасників), не може бути сумніву, що його участь у їхніх злочинних діях була конкретно та індивідуально визначена в рішеннях, якими було визнано таких співучасників винними.

Розглядаючи скарги заявника, національні суди та Уряд посилалися на об'єднувальне рішення від 5 квітня 2017 року. Як видно з його змісту, це рішення стосується консолідації різного тлумачення та застосування деяких положень КПК щодо презумпції невинуватості та неупередженості суду в контексті угоди про визнання винуватості на загальному рівні. Інакше кажучи, воно надає вказівки щодо тлумачення застосовуваних правових положень і, відповідно, стосується виключно питань законності. Зокрема, щодо неупередженості суду, який послідовно засуджує співучасників, об'єднувальне рішення вказує, що її слід оцінювати з точки зору нейтрального спостерігача, який, однак, поінформований принаймні про основні запобіжні заходи, що застосовуються у процедурах, що використовуються. З огляду на те, як були влаштовані ці процедури, питання про неупередженість не виникало. Залишаючи осторонь можливість стороннього спостерігача мати необхідне розуміння процедур, про які йде мова (судове тлумачення застосовуваних норм різнилося так, що вимагало консолідації за допомогою вищезгаданого об'єднувального рішення), ЄСПЛ зазначає, що це рішення жодним чином не стосується мовного чи будь-якого іншого особистого аспекту зазначених судових рішень..

Оскільки суд першої інстанції, який судив заявника, вважав вироки щодо його співучасників частиною справи проти нього, принаймні на перший погляд, він мав очевидний стимул залишатися послідовним щодо своїх попередніх рішень, оскільки будь-які суперечливі висновки можуть підірвати довіру (див. справу Навальний і Офіцеров проти Росії, цит. вище, § 108). Подібно до цього, враховуючи, що засудження самого заявника значною мірою ґрунтувалося на свідченнях, наданих співучасниками, які вже інкримінували йому певні злочини своїми зізнаннями, під час укладення угоди про визнання винуватості, є зрозумілим, що в них також був очевидний стимул не суперечити своїм попереднім заявам (див. там само, § 109).

Так само, як Уряд стверджував, що скарги заявника були викладені лише абстрактно, що узгоджується із зауваженням Конституційного суду стосовно того, що заявник не навів жодного аргументу про те, що суд першої інстанції процитував численні витяги з рішень, якими було засуджено його співучасників (див. пункт 23 вище), ЄСПЛ вважає дивним те, що це зауваження Конституційного суду, як убачається, ігнорує той факт, що повна оцінка фактичних обставин справи і кваліфікація злочинних дій, приписуваних заявнику, є повністю ідентичними тим, що були надані його співучасникам. Крім того, ЄСПЛ бере до уваги і

відповідь заявника Уряду, а саме те, що національна система фактично не передбачала процедури, за допомогою якої можна було б посилатися на будь-які індивідуальні обставини цієї справи. Уряд не відповів на цей аргумент, зосередившись переважно на загальних особливостях функціонування системи укладення угоди про визнання винуватості у світлі об'єднувального рішення та вищезгаданої зміни до КПК, яка набула чинності у 2019 році.

Відповідно, ЄСПЛ вважає, що хоча загальні процесуальні гарантії, визначені в об'єднувальному рішенні від 5 квітня 2017 року, безсумнівно, були доречними, у світлі конкретних фактів цієї справи вони були недостатніми. З огляду на формулювання вироки проти співучасників заявника порушили право заявника вважатися невинуватим доти, доки його вину не буде доведено. Враховуючи роль, яку вони відіграли в судовому розгляді справи заявника, який проходив у тому ж суді, його сумніви щодо неупередженості суду були об'єктивно виправданими.

Наостанок ЄСПЛ повторює, що за певних обставин вища або найвища інстанція може виправити недоліки, які було допущено під час розгляду справи в першій інстанції. Хоч вищі суди у справі заявника мали повноваження скасувати рішення суду першої інстанції на тій підставі, що воно було упередженим і що мали місце інші грубі процесуальні порушення, вони цього не зробили і таким чином не надали жодного засобу правового захисту щодо виправлення недоліків (див. справу Менг проти Німеччини, цит. вище, § 64, з додатковими посиланнями).

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 25 листопада 2021 року й набуло статусу остаточного 4 квітня 2022 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.